

Oscar Puigardeu Aramendia

Escola Labouré

C/ Elisabets 8 -10 08001 Barcelona

Alumnes nouvinguts: Aspectes emocionals del dol migratori a l'escola.

Migrar vol dir deixar enrera un model de vida, moltes persones estimades, una llar construïda amb esforç, moltes olors familiars, gustos de la terra... tot un món per una esperança incerta. Aquesta situació ens permet afirmar que tot fenomen migratori suposa de forma innegable una situació de dol. Tots coneixem, per experiència pròpia, que el dol requereixen d'un procés d'elaboració en el qual es passa, habitualment, de la negació de la situació de dol fins a la integració d'allò perdut com un record enriquidor per a la persona que passa a formar part de la seva identitat de forma creativa, generant així una reestructuració de la personalitat més o menys significativa segons el cas. Per tant, ens trobem davant d'un procés dinàmic que evolucionarà de forma diferent segons cada persona, l'entorn que deixi enrera i l'acollida que rebi en el nou entorn. En aquest procés, com en tots, apareixen elements psicobiosocials i per tant aquest dol tindrà elements i expressions emocionals, cognitives, conductuals, físiques i relacionals. Nosaltres en aquest treball ens centrarem en els aspectes emocionals i conductuals, sense ignorar la resta, malgrat que limitant la seva explicació degut a la limitació de temps que tenim.

La nostra reflexió sobre el dol migratori vol mostrar la necessitat d'una aproximació emocional sincera per part de l'educador cap a l'alumne nouvingut que tingui en compte el patiment i l'esperança que suposa la migració. Aquesta aproximació no pot ser ni des d'una perspectiva paternalista que intenti evitar i negar tot patiment de l'alumne, ni una perspectiva suposadament comprensiva que es centri en el patiment tan sols per donar-hi voltes en ell des d'una compassió estèril. Ambdues posicions dificultarien el procés normal de dol. Les característiques d'aquest procés de dol, malgrat tenir aspectes comuns, difereixen de forma important depenent de cada alumne. Obiament no és el mateix procés el que seguirà un alumne procedent de Quito que l'alumne procedent d'una petita "aldeia" que arriba a 4t d'Educació Primària després d'anys de funcionar com un adult independent que es mou amb total llibertat pels voltants de casa seva i que ara és reclòs a un pis d'una gran ciutat occidental i a la cadira de l'aula.

Els infants solen arribar als nostres centres educatius a través de dos models de processos migratoris bàsics (principalment els infants i adolescents nou-vinguts no comunitaris procedents especialment del nord d'Àfrica i del sud-est asiàtic); el primer model suposa una migració del nucli familiar, normalment format pels pares i els fills. I el segon model suposa una primera migració dels adults, habitualment pare i mare en fases diferents, finalment els fills que son reagrupats amb els pares una vegada aquests han regularitzat o estabilitzat la seva situació.. Aquest dos models suposen un dol migratori diferenciat que pot donar lloc a diferents expressions emocionals, i per tant també conductuals fruit del dol migratori.

Independentment del que el procés migratori, sigui simultani amb els pares o no, tot menor que marxa del seu país perd de forma massiva els seus referents. La seva família, els seus amics, la seva escola, en resum, els alumnes nous han perdut la seva quotidianitat i tots els seus referents culturals i personals. Davant d'aquesta situació altament desesperant el menor també té davant una oportunitat engrescadora. Ell i la seva família han emigrat per que estan desitjosos de trobar una nova vida, més còmode i segura a curt o llarg termini. Aquesta esperança, al menys en un primer moment, ha estat més forta que la desesperació i tristesa que suposa la separació del seu entorn, ja que si no fos així no haurien emigrat del seu país. Per tant, tots els immigrants han de poder resoldre la contradicció que suposa la gran tristesa del que deixen enrera i la gran esperança del que els espera al davant.

Però no sempre l'infant ha estat degudament preparat i informat de la migració. El dol migratori es comença a elaborar en el propi país. El moment que apareix la idea de la possible migració l'adult, i l'infant li permeten, comença a anticipar el dol. Aquesta pre-elaboració serà d'un gran valor en el moment d'enfrontar-se al veritable dol que es produirà quan aquesta idea esdevingui realitat.

De vegades l'adult té tantes dificultats en aquest pre-dol que li resulta difícil comunicar la intenció de migrar als seus fills. Per aquesta i altres raons molts pares decideixen no comunicar als seus fills la seva intenció de migrar fins l'últim moment. Aquesta decisió, fruit del patiment dels pares, realitzada amb intenció d'estalviar patiments a l'infant o adolescent, impedeix realitzar un treball emocional que permetria a l'infant afrontar amb més capacitats el dol que suposarà la migració. Aquest treball com d'"assaig emocional" pot ser molt valuós i estimulador de resiliència en el moment d'enfrontar el dol real de la migració.

Per tant, podríem parlar d'un síndrome normal del noi immigrant, és a dir que reconeixem que la migració és un fet que provoca un patiment intens amb conseqüències en les emocions, les cognicions, i tots els altres aspectes de la persona. Això pressuposa que tots els immigrants pateixin alguns símptomes i canvis normals en les seves emocions. Malgrat això, no poden negar que altres, segons el desenvolupament del procés d'elaboració del dol, podran presentar els diferents trastorns, mes o menys greus, associats a la migració que esdevindran no normals i per tant patològics i que requeriran un tractament específic, com es el cas del que coneixem com a síndrome d'Ulisses.

La gran separació entre els sentiments cap a allò que el immigrants deixen enrera i allò que esperen trobar sol general en els nois i noies sentiments contradictoris. Allò que coneixen i estimen és pitjor que allò que no coneixen i temen? Davant d'aquesta situació sol ser habitual que els nois, especialment els adolescents, concentrin els seus sentiments d'estimació i d'agressivitat cap a un dels dos extrems de la dicotomia entre la seva terra natal i la seva terra d'acollida. Per aquesta raó observem habitualment la idealització del país d'acollida i la denigració de la seva terra natal. El nou país passa a encarnar tot allò desitjable mentre que la seva terra passa a encarnar tot allò detestable. Aquesta situació pot conduir a l'adolescent a una situació molt tensa amb els seus progenitors, que malgrat ser immigrants solen mantenir intensos llaços amb el seu país d'origen al que poden desitjar tornar en algun moment. Malgrat que el desig de retorn sigui una fantasia que saben de difícil compliment.

Però també es pot produir el cas contrari. Després d'un temps totes les esperances respecte al nou país es poden venir avall, fruit del desencís i del contacte amb dificultats inesperades. Davant d'aquesta situació l'adolescent pot abocar totes les seves pors i ansietats contra una terra d'acollida, que es mostra hostil, tot dipositant els seus sentiments amorosos i de seguretat en el país que ha deixat enrera. Aquesta situació dificultarà la seva integració en el nou país d'acollida i la seva relació amb els companys del centre escolar.

Per tant, resulta poc rellevant si la terra desitjable és la de l'alumne nouvingut o la d'acollida. O si el país del que s'ha d'allunyar, ja que es considerat com amenaçador, és el dels seus pares o el de la seva escola. En els dos casos el substrat emocional és el mateix, i la nostra tasca com educador en l'esfera emocional serà necessari. A la vegada que restarem atents a possibles alteracions psicopatològiques que ens poden portar a decidir una derivació quan s'escaigui.

L'evolució adient d'aquest sentiments, i que la institució escolar ha de promoure, és la integració de tots dos. És a dir, la funció dels educadors seria ajudar als nostres alumnes nouvinguts a poder veure els aspectes desitjables i detestables tant del seu país d'origen com del país d'acollida; poder veure de forma realista la tristor per la pèrdua de l'entorn conegut tot reconeixent les dificultats que van obligar a la migració, a la vegada que es poden veure els beneficis del nou entorn malgrat les dificultats que suposa la incorporació en una nova cultura i l'esforç que suposa. Aquest procés d'integració serà un bon indicador d'un procés de migració saludable. Per això és important no confondre símptomes indicadors d'una bona evolució o expressions de sentiments pròpies dels països de procedència dels alumnes amb indicadors de patologia. En aquest sentit és útil que les aules d'acollida no tan sols facin activitats que permetin reconèixer els valors de les cultures d'origen dels alumnes sinó també les dificultats d'aquests països i que han motivat la migració. També han d'ajudar a reconèixer les dificultats de l'aprenentatge d'una nova llengua i realitzar un acompanyament amb les pors que genera viure en un nou entorn lingüístic incompreensible lligat a les pràctiques culturals absurdes dels habitants de la nova terra d'acollida, a la vegada que sol posar en contacte a l'alumne amb la realista millora o empitjorament de la seva qualitat de vida. Cal tenir en compte que malgrat el procés de globalització ha premés una difusió mundial de l'estil de vida occidental també ha difós una visió molt estereotipada del mateix, que en ocasions pot distar molt de la realitat.

Aquest procés es pot complicar encara més si el model de migració seguit pels pares ha suposat una separació més o menys llarga entre els pares i els fills, es a dir el segon model de migració, del que hem parlat al principi. Malgrat que aquest procés millora les condicions de vida dels fills al arribar al nou país suposa habitualment un doble sentiment d'abandonament en els fills. En una primera instància el nois i noies han de renunciar a la presència dels pares amb el dol que suposa aquesta situació. Els nois resten durant un temps sota la cura d'un altre familiar o conegut de la família amb el que solen establir una relació filial durant el temps d'absència dels pares, especialment si aquest procés és llarg i amb poques visites dels pares biològics. En el moment del retrobament entre pares i fills, malgrat que sol ser un moment de gran felicitat, suposa també una nova separació, ara del cuidador durant l'absència dels pares, i per tant un nou dol que es suma al dol propi de la migració. A més durant el temps que els pares han estat absents els seus fills han canviat. Els pares tenen l'esperança d'una trobada joiosa i d'un temps de gran felicitat. Moltes vegades els pares esperen aquells

nens que van deixar a Filipines i es troben a uns adolescents desconeguts que com tots els adolescents posen a prova els límits que els pares estableixen. Els pares no solen estar preparats per aquesta situació i habitualment es senten decebuts per que els seus fills no estan prou contents pel retrobament familiar, i a més es mostren poc reconeixadors de l'esforç que els pares han realitzat per portar-los amb ells. En els casos més greus el pares arriben a expressar com de diferent és el fill que ha arribat a aquell que esperaven dient fins hi tot : “aquest no és el fill que vaig deixar a filipines... no entenc que ha passat.” Aquesta situació és terriblement dolorosa pels pares i genera en els nois i noies un sentiment de rebuig que encara dificulta més la seva situació. En aquests casos l'educador sol haver de demanar ajut a altres professionals, habitualment de salut mental, per tal d'ajudar a la superació de la situació amb una intervenció familiar.

Una vegada entesos aquests processos de dol cal que els docents estiguem preparats a la seva expressió conductual. No cal dir que contra més intenses i menys matisades són les emocions més difícil és la seva expressió continguda. Tot reconeixent que el fenomen migratori, de per sí, tendeix a provocar en l'alumne emocions intenses difícils de contenir de tristor, indefensió i por. El nouvingut es troba en un nou entorn desconegut i en moltes ocasions incompreensible amb una capacitat de comunicació molt limitada i en un procés de dol que fa que les seves emocions no siguin tant estables com eren en el seu país. A la vegada en aquesta situació de fragilitat cal afegir que molts dels recursos de contenció que el noi va anar establint al seu país han pogut desaparèixer. Això fa que l'aparició de conductes poc contingudes sigui habitual entre els alumnes nouvinguts. Davant d'aquestes situacions de fragilitat hi ha diverses conductes possibles.

La primera conducta habitual entre els alumnes nouvinguts és una resposta d'inhibició. Aquests alumnes solen estar invaïts per sentiments d'indefensió i inadequació a l'entorn. L'alumne queda com esturat, tendeix a aïllar-se del seu entorn, sol quedar-se dormit a classe i amb els primers euros que aconsegueix es compra un MP3 que escolta contínuament al pati i en el trajectes de casa a l'escola i de l'escola a casa, que solen ser els pocs moments en els que va sol pel carrer. A l'escola o a l'institut pot semblar desinteressat en l'assoliment de la llengua, poc intel·ligent o fins hi tot “passota”. A l'aula d'acollida i en l'aula ordinària cal llençar cables a aquests alumnes, principalment de forma individual i no en veu alta. Els jocs i tallers que suposen un lleuger contacte físic també solen ser adients però cal evitar actituds que siguin invasores pel seu alt contingut verbal o físic ja que poden espantar a l'alumne i dificultar encara més la seva obertura a l'entorn. A la vegada que cal recolzar-se molt en el contacte visual per tal de mostrar acceptació i comprensió amb el patiment de l'alumne.

La segona pot ser una resposta depressiva. Aquesta resposta sol suposar l'aparició del plor i una intensa angoixa i sensació de por davant l'entorn. Aquests alumnes solen sentir-se discriminats, poc atesos pels companys i solen mostrar-se especialment distants als alumnes que són del seu mateix país ja que li resulta especialment dolorós veure que ells estan més interessats amb els seus amics que en atendre'ls a ells. Aquests alumnes enyoren de forma massiva la seva terra coneguda i els seus costums. Mostrant-nos interessants genuïnament per la vida al seu país i reconeixent el valor intrínsec de la seva cultura i experiència vital podem ajudar molt a

aquests infants. Ja que ells estan tan identificats amb la seva terra natal que el nostre interès per ella serà entès com un interès per la seva persona.

La tercera pot ser una resposta agressiva. Aquesta agressivitat pot estar dirigida cap els pares i la seva pròpia comunitat, o cap al centre escolar, els companys i la comunitat d'acollida. Quan l'origen de l'alumne és entès per l'alumne nouvingut com un impediment per la seva integració en la nova comunitat aquest pot intentar tallar tots els fils que l'uneixen a la seva terra natal. Aquesta situació pot generar importants tensions amb el seu entorn familiar que pot ser blanc que l'agressivitat del noi o noia en el seu intent de destruir tot el que el lliga a la seva terra natal, amb la fantasia que aquest tall li permetria una més fàcil integració. En aquesta situació el centre escolar té molt poca capacitat d'intervenció i seria útil la demanda d'intervenció de serveis externs com pot ser serveis socials o serveis d'ajut a immigrants de solvència contrastada.

L'agressivitat també pot ser dirigida cap a l'entorn escolar. L'alumne reacciona amb por davant d'un context desconegut i amenaçador intentant defensar-se atacant. Davant de qualsevol conflicte violent amb un alumne nouvingut caldrà comprendre si es tracta o no d'una expressió del seu procés de dol migratori. El fet de que l'alumne reaccioni davant la por a l'entorn de forma agressiva pot produir de forma habitual reaccions també agressives de la comunitat d'acollida. Aquesta reacció encara generarà més por en el nouvingut que viurà aquesta resposta com una confirmació a les seves fantasies sobre la perillositat de la comunitat d'acollida. Aquest fenomen pot fer entrar a l'alumne en una situació d'espiral de violència que cal intentar evitar. Una possible solució és la mediació entre iguals portada a terme per un alumne nouvingut que porti més temps en el centre i que pugui fer una mediació empàtica en situacions de conflicte en les que el dol migratori tingui un paper preponderant.

Aquesta situació d'espiral de violència pot ser especialment danyina en els adolescents. L'adolescent que veu amb por la seva comunitat d'acollida i que hi respon violentament és altament temut per la comunitat. El grups de joves immigrants solen generar sentiments de por en la població autòctona (com es desprèn de les estadístiques publicades respecte a l'augment de sensació d'inseguretat ciutadana). Aquests sentiments de por de la població autòctona tenen dos efectes sobre el grup d'adolescent nouvinguts: Per una banda generen reaccions de violència contra ells, com hem pogut veure recentment en els fets d'una ciutat propera a Madrid, que fàcilment confirmen en els nouvinguts que cal tenir por de la comunitat d'acollida ja que pot ser violenta amb ells. Per tant esdevé necessari, en la fantasia col·lectiva, que els nouvinguts s'agrupin per defensar-se i a més ho facin mostrant una imatge amenaçadora. Per altra banda la por que els autòctons senten davant dels nouvinguts confirma també que els nouvinguts fan por. Aquesta experiència pot acabar generant una identitat basada en l'amenaça i la coacció a l'altre.

En aquestes circumstàncies l'educador ha de mostrar-se molt serè. Ha de transmetre amb la seva actitud, amb la seva mirada i amb les seves paraules que el nouvingut no fa por i que ell com autòcton no sent cap necessitat de defensar-se d'ell. Si no que es mostra interessat i disposat a oferir ajut. En aquest aspecte el treball de la confiança i d'una mirada permanentment positiva a l'alumne poden garantir una millor integració del dol migratori.

Hem vist com el dol migratori té un paper central en l'emocionalitat dels alumnes nouvinguts durant un temps important des de la seva arribada a la terra d'acollida. L'evolució d'aquest dol estarà determinada per molts factors (procés de migració, edat, aspectes personals, capacitat de resiliència, ajuts a l'acollida que generin el centres i educadors...) però la seva bona evolució serà capdal per tal de garantir la incorporació del nou alumne a una societat multicultural respectuosa amb la diferencia però exigent en el respecte als drets i llibertats fonamentals. En aquesta tasca la mirada del mestre cap els aspectes emocionals dels alumnes anant més enllà de l'habitual preocupació pels elements purament curriculars o lingüístics pot ser d'una enorme eficàcia. Cal doncs un mestre empàtic, que no solament compassiu i comprensiu, per tal d'ajudar a l'alumne nouvingut durant aquest dolorós procés.

Bibliografia:

- **Aja, E. Carbonell, F . Colectivo Ioé , Funes, J. i Vila, I. (2005)** La immigració estrangera a Espanya. Els reptes educatius. Barcelona: Obra Social "La Caixa".
- **Atxotegui, J (2000).** "Los duelos de la migración: una aproximación psicopatológica y psicosocial." a Perdiguero, E, Comelles, JM. (Ed.), Medicina y cultura. Estudios entre la antropología y la medicina. Barcelona, Bellaterra. pp. 83-100.
- **Atxotegui, J (2001)** "Migrar: duelo y dolor. Qué ganan y qué pierden los emigrantes al alejarse de su país" a Informacín nº 24; 15-19 Barcelona: ACIM
- **Atxotegui, J (2003).** La depresión en los inmigrantes: una perspectiva transcultural". Ediciones Mayo
- **Ballanzó, X, et al. (2003)** Consells de bona pràxis, els immigrants i la seva salut. Barcelona: Consell del Colegi de Metges de Catalunya
- **Comissió d'associacions i organitzacions no governamentals de les comarques de Girona. (1992).** L'informe de Girona: cinquanta propostes sobre immigració. Centre UNESCO de Catalunya. Document núm 27.
- **García Campayo J, Sanz-Carrillo C. (2002).** Salud mental en inmigrantes: el nuevo desafío. Med Clin (Barc) 2002;118:187-191.
- **Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació (2001)** Pla d'acollida del centre docent. Barcelona: Publicacions de la Generalitat.
- **Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació (2003)** Pla per a la llengua i la cohesió social. Educació i immigració. A http://www.xtec.cat/lic/intro/documenta/Pla_LIC_0607.pdf
- **Majó, M (2001)** "La immigració infantil: L'inevitable paradís perdut?" a Informacín nº 24; 15-19 Barcelona: ACIM
- **Masvidal RM (2002).** Protocolo de atención a los inmigrantes e hijos de inmigrantes. ABS Raval Nord, Barcelona, <http://www.aepap.org/inmigrante/RavalNord.htm>
- **Salzberger-W, I. (1996)** L'experiència emocional d'ensenyar i aprendre. Barcelona: Edicions 62
- **Tizón García JL, Salamero M, Pelegero N, Sáinz F, Atxotegui J, San José J, Díaz-Munguira, JM (1993).** Migraciones y salud mental. Un análisis psicopatológico tomando como punto de partida la inmigración asalariada en Catalunya. Barcelona: PPU.